Velkopáteční dohoda: příslib míru v Severním Irsku

EVA SOBOTKA

Podepsáním mírové dohody na Velký pátek, 10. dubna 1998, se představitelé znepřátelených stran unionistů a nacionalistů zavázali ke vzájemnému smíru. Velkopáteční dohoda *Good Friday Agreement (GFA)*, nazývaná také *Belfast Agreement*, je první dohodou, která do provincie přinesla klid zbraní a formulovala vzájemný podíl unionistů a nacionalistů na společné samosprávě.

Dohoda přinesla vyřešení problému „dvojí menšiny"[1]: přesto, že Severní Irsko zůstává součástí Spojeného království, dohoda zaručuje respekt a bezpečnost pro nacionalistickou komunitu, která chce být součástí Irské republiky a zároveň poskytuje dostatek záruk pro unionistickou komunitu, která změnu statusu Severního Irska odmítá. Zejména reformulace článků dvě a tři ústavy Irské republiky, ke které se zástupci Irské republiky zavázali podpisem Velkopáteční dohody, ovlivňuje celkové znění dohody, která upřednostňuje pozitivní uznání rozdílnosti severoirských identit před obhajobou teritoria. Důraz na dodržování lidských práv, individuálních a skupinových, tvoří rámec GFA, který upravuje interní vztahy nacionalistů a unionistů v provincii, ale také mezistátní vztahy Irské republiky a Velké Británie, potažmo jižní a severní části irského ostrova.

Podepsání Velkopáteční dohody je výsledkem více než dvou let trvajících, intenzivních vyjednávání severoirských politických stran a vlád Velké Británie a Irské republiky pod ochranným deštníkem třetí strany: mezinárodního týmu tří vyjednavačů v čele s bývalým americkým senátorem Georgem Mitchellem. Zkušenost s vyjednáváním míru v Severním Irsku a zejména obtíže s naplňováním dohody od dubna 1998 ukázala, co v praxi znamená vyjednávání míru, a zatímco je možné dosáhnout podepsání dohody, je stejně obtížné dosáhnout jejího naplnění.[2]

V tomto článku se budu věnovat rozboru událostí, které předcházely podpisu Velkopáteční dohody. Vysvětlím, jakým způsobem bylo dosaženo dohody a k čemu se strany zavázaly. Odpovědí na otázku, proč se dosažení dohody po opakovaných mírových iniciativách stalo úspěšným až v roce 1998, obecně vymezím rámec vyjednávání konfliktů. Jak je patrné ze zkušeností s konflikty nesoucími prvek etnické identity a teritoriality jako je např. konflikt v Severním Irsku, Izraeli či na Balkáně, při řešení konfliktu nelze spoléhat na racionální kalkul znepřátelených stran. Zahájení vyjednávání podmiňuje vytvoření „správného momentu"[3], konceptu teoreticky definovaného Williamem Zartmanem, který argumentuje, že konflikt racionálně vyústí v mírová vyjednávání ve čtvrté fázi, kterou nazývá „otevřená válka", v případě, že náklady spojené s vedením konfliktu převýší nad ziskem. Zkušenosti a výzkum v Severním Irsku potvrdily, že Zartmanova teze je nepoužitelná právě pro tento konflikt, aplikace modelu je rovněž problematická v konfliktu Izraelců s Palestinci. Očekávat racionální vyústění konfliktu, definovaném „buď a nebo" v mírovou iniciativu je nemyslitelné bez třetích nezúčastněných aktérů. Třetí aktér plní roli vyjednavače a stanovením pravidel hry mění rámec konfliktu. Podílí se na vybudování vzájemné

důvěry, která je nezbytná pro přehodnocení postojů znepřátelených stran. Pouze pak se pro znepřátelené strany stává racionální účastnit se politických jednání za kulatým stolem se svými odvěkými nepřáteli, a dodržovat podmínky pro účast definované vyjednavačem.

Zahájení mírového procesu a vyjednávání míru v letech 1996-1998 je možno charakterizovat jako výsledek tří podstatných prvků.

(1) Jako první je třeba zmínit *internacionalizaci*. Prvním typem internacionalizace je normalizace vztahů Spojeného království a Irské republiky Anglicko-Irskou smlouvou v roce 1985[4] *(Anglo-Irish Agreement; AIA)* a následná triáda iniciativ: *Brooke Mayhew talks* v roce 1990-92, *Joint Declaration* v roce 1993 a *Framework Document* v roce 1995.[5] Druhým typem internacionalizace je přítomnost třetí strany, tzv. vyjednavače, v rozhovorech vedoucích k podepsání GFA v letech 1996-98.

(2) Jako druhý podstatný prvek je třeba zmínit *„inkluzivní vyjednávání"*; což znamená, že do mírových rozhovorů byly zahrnuty všechny politické strany, které splňovaly tzv. Mitchellovy principy vydané v Mitchellově zprávě z roku 1996 a voliči v Severním Irsku je zvolili jako své zástupce pro vyjednávání míru. Mitchellovy principy jasně vymezovaly: (a) používání pouze demokratických a mírových prostředků na vyřešení politických neshod, (b) odzbrojení polovojenských skupin, (c) souhlas s dohledem nezávislé komise nad odzbrojením, (d) odmítnutí násilných prostředků pro ovlivnění výsledků mnoha stranických rozhovorů, (e) souhlas být zavázán mírovou dohodou, která bude uzavřena mezi stranami a v případě nesouhlasu použít pouze demokratických a pouze mírových prostředků pro změnu částí, které jsou předmětem nesouhlasu a (f) snažit se o zastavení „trestných" zabíjení a bití *(punishment killings and beatings)* a efektivně se snažit předcházet těmto situacím.

(3) Třetím faktorem je *„ekonomická diplomacie"*, prosazovaná především Clintonovou administrativou.

Dříve než přistoupím k operacionalizaci tří prvků vedoucích k podepsání dohody, vrátím se k teoretické definici „správného momentu".

1. „Správný moment"

Odpověď na otázku, jak je možné nalézt východisko z konfliktu, ve kterém všechny zúčastněné strany hájí své identity, které jsou *ipso facto* nevyjednavatelné, se pokusil formulovat v teorii o „správném momentu" pro začátek mírových jednání William Zartman. Podle něj samotný konflikt prochází evolucí organických cyklů, a tím získává svou vlastní dynamiku, která ovlivňuje zpětně počínání aktérů konfliktu.

Konflikt podle něj prochází čtyřmi fázemi: (1) artikulací; (2) mobilizací; (3) tajnou válkou; a (4) otevřenou válkou. Vývoj probíhá v sekvencích a je nejednosměrný, z třetí fáze může dojít k přechodu zpět do druhé fáze, tzn., že sekvenční dynamika komplikuje nalezení „správného momentu" pro vyjednávání. Zartman tvrdí, že správný moment přichází zpravidla ve čtvrté fázi, otevřené válce, kde není možné učinit krok ani kupředu ani zpátky. V tomto momentu se aktéři konfliktu ocitají uzavřeni *(„deadlocked")* v řetězci násilí, a tudíž se stává racionální pro účastníky konfliktu zahájit vyjednávání.[6]

Hlavními aktéry konfliktu v Severním Irsku jsou katoličtí nacionalisté, protestanští unionisté,

vláda Spojeného království a Irské republiky. Zatímco nacionalističtí katolíci sdílí irskou identitu a tudíž se staví na stranu Irské republiky, protestanští unionisté sdílí britskou identitu a loajalitu ke Spojenému království.[7] V historii Severoirského parlamentu[8] vládu vždy formovala unionistická většina, která tak získala hegemonní postavení. Jedním z diskriminujících opatření bylo nahrazení proporčního volebního systému většinovým systémem pro volby do Stormontu.[9] Po redefinici konfliktu na konci šedesátých let byla dynamika „buď a nebo" doplněna o strategii „oko za oko, zub za zub". Katolická menšina, podle amerického vzoru boje za občanská práva, požadovala zrovnoprávnění svého postavení, zejména v oblasti zaměstnanosti a přidělování bytů. Přestože došlo k některým změnám příznivým katolické menšině, zvláště za vlády ministerského předsedy Terence O'Neilla, vypuklo sektářské násilí mezi oběma komunitami. Britská vláda se zároveň dostávala do občasné závislosti na hlasovací přízni severoirských unionistů ve Westminsteru,[10] bojovala proti loajalistickým a republikánským polovojenským skupinám, zajišťovala podezřelé na základě zákona *Civil Authorities Special Powers Act* z roku 1922 a zaváděla pohotovostní legislativu, která nejen že nezískala popularitu, ale prokázala se jako neefektivní a vyvolávala další kolo protestů.[11]

Irská vláda ve snaze o ochranu severoirských katolíků činila prohlášení na adresu britské vlády, která reagovala často spíše tak, že nereagovala a vztahy obou zemí zůstávaly značně odměřené. Kritika mezinárodních organizací obhajující lidská práva a vlády Spojených států amerických přicházející na adresu vlády v Londýně za porušování lidských práv v Severním Irsku,[12] vedla vládu Spojených států na konci sedmdesátých let k zákazu prodeje zbraní severoirské policii RUC *(Royal Ulster Contabullary)*. Velká Británie byla jmenována na seznamu zemí porušujících lidská práva a tehdejší americký prezident Jimmy Carter několikrát otevřeně kritizoval Velkou Británii a její politiku v Severním Irsku.[13]

Hypotéza o racionálním vyústění ve vyjednávání konfliktu v jeho čtvrté fázi se v Severním Irsku prokázala jako neplatná. Dynamika čtyř fází artikulovaných Zartmanem se v Severním Irsku vyvíjela simultánně[14] (což neznamená, že nalezení správného momentu bylo o to jednodušší, právě naopak); obě znepřátelené komunity nebyly jednotné v používání násilí, jako jediného z možných prostředků boje.[15] V neposlední řadě je třeba uvést, že zatímco Zartman by předpokládal racionální vyústění v mírové vyjednávání ve čtvrté fázi z důvodu bezvýchodnosti situace a převahy nákladů s vedením konfliktu nad ziskem, politické strany tradičně spojované s ozbrojeným násilím získávaly ze situace, kdy se konflikt nacházel ve čtvrté fázi. Voličský potenciál a relativní úspěšnost[16] ve volbách, zejména strany Sinn Fein, nevedl k racionálnímu kalkulu ukončit osvědčenou strategii a vrhnout se do nejistého mírového podniku. Identifikace nepřítele je stereotypizována prodlužováním trvání konfliktu. Samotný jazyk, počínaje křestními jmény a příjmeními a konče městskými čtvrtěmi či částmi provincie, sloužil pro kategorizaci jednotlivců a jejich následné zařazování do dvou skupin: katolík-nacionalista; protestant- unionista.[17] Utvrzováním stereotypizujících dichotomií se jen prohlubovala propast nedůvěry mezi oběma komunitami. Separace ve fyzickém prostoru, nejlépe patrná na zdi rozdělující západní Belfast na katolickou a protestantskou část, vnikla do podvědomí lidí, byla součástí rozděleného vzdělávacího systému a v politickém prostoru znamenala ostražité střežení protilehlých identit. Zisk pro jednu stranu byl automaticky překládán jako prohra pro stranu druhou.

Externí dimenze konfliktu v Severním Irsku zasahuje nejen do Irské republiky, ale také do Spojených států amerických, kde žije početná americko-irská komunita a je možné vést spekulace o tom, do jaké míry se právě vysoký počet 40 milionů Američanů, deklarujících irskou identitu, stal motivující pro volební kampaň Billa Clintona v roce 1992 a 1996. Jak vysvětluje Zartman, interní konflikty s externím elementem jsou asymetrické. Vláda drží monopol legitimního násilí, a na druhé straně politická uskupení spojená s polovojenskými oddíly v Severním Irsku mají moc zpochybnit suverenitu státu. Podle slov S.M. se: „IRA mohla prostřílet do dalšího století"[18], nebo slovy Henry A. Kissingera: „Guerilla vítězí, pokud neprohraje; konvenční armáda vítězí, pokud vyhraje."[19]

Zartmann ve své racionální strategii příliš spoléhá na uniformitu elit a hlavních aktérů a jednodimenzionální časovou osu. Konflikty tohoto typu jsou charakteristické právě nejednotností elit, která se plně prokázala také během mírového vyjednávání. Je jim vlastní také prolínání přítomnosti s minulostí v tom smyslu, že minulé události ospravedlňují současné počínání, pojaté *ad absurdum*. Zatímco David Trimble, předseda *Unionist Ulster Party*, byl jako účastník rozhovorů zavázán Mitchellovými principy, jeho soukmenovec z Oranžského řádu[20] a předseda druhé největší unionistické strany, *Democratic Unionist Party*, Ian Paisley, stál proti mírovému procesu a výrazně jej ohrožoval tím, že kontroverzní Oranžské pochody, které jsou jádrem protestantské identity, ale které katolická komunita vnímá velice negativně, využíval pro politické zviditelnění protimírové kampaně.[21] David Trimble, plně angažovaný v mírovém procesu, se rovněž podílel na nepovolených pochodech Oranžistů, ale v jeho případě šlo spíše o kulturní identifikaci, něž o politickou agitku. Přesto Trimble ohrožoval mírový proces daleko více než Paisley, protože UUP byla jedním z hlavních pilířů GFA. Na druhé straně si však nemohl dovolit nepodílet se na prastaré protestantské tradici, aniž by se vyhnul nařčení že je „měkký na katolíky". Podle prastarého *raison d'être* platného v Severním Irsku by IRA a republikánské polovojenské oddíly měly přijít , co by protilehlá poziční síla, s odvetou proti protestantské komunitě za porušení dohody. V nejlepším případě ostatní politické strany mohly tímto ukončit vyjednávání a vrátit se ke svým starým pozicím, což by znamenalo přerušení příměří a potvrzení prastaré severoirské dichotomie: oranžoví protestanti vs. zelení katolíci.

Správný moment pro vyjednávání konfliktu je nezbytný pro započetí mírových jednání, ale zatímco je možné „správný moment" v severoirském konfliktu vymezit instrumentálně – nikoliv jako interní racionální posun od otevřené války samotnými aktéry, ale jako výsledek externích faktorů internacionalizace a normalizace vztahů s Irskou republikou a přítomností nezávislého vyjednavače – není jednoduché racionálně vysvětlit motivy zúčastněných stran. Zartmanův model racionálního vyústění konfliktu v mírové vyjednávání není příliš nápomocný k vysvětlení toho, proč se motivy vlády Spojeného království a Irské republiky výrazně proměnily nejprve v AIA a později ve Velkopáteční dohodě (GFA). Zatímco vlády obou zemí jsou na pochybách, proč mají vyjednávat s rebely, když se jejich rebelství daří držet poměrně pod kontrolou, rebelové si kladou relevantní otázku, proč vyjednávat s vládou, když nejdůležitějším momentem boje je udržet víru ve společnou identitu a pomocí ní zvítězit. Historická zkušenost s mírovými iniciativami v Severním Irsku vede k závěru, že i přes vytvoření „správného momentu" se může stát, že zůstane nevyužit, pokud třetí nezúčastněná strana, respektována oběma stranami konfliktu, nestanoví nová pro všechny závazná pravidla a nepřivede „správný moment" do praxe. Roli třetí strany ve vyjednávání sehrály Spojené státy americké, zejména vysoká angažovanost prezidenta Billa Clintona výrazně napomohla uzavření míru.

2. Internacionalizace

Zmezinárodnění konfliktu, resp. participace Organizace spojených národů či jiné mezinárodní organizace, byla od vypuknutí politického násilí na konci šedesátých let odmítána britskou vládou, která opakovaně kritizována organizacemi na ochranu lidských práv, vždy legitimně argumentovala principem suverenity a zásadou nevměšování se do vnitřních záležitostí států, zakotvené v Chartě OSN, článku 2. Postoj britské vlády se nezměnil až do podepsání Anglicko-Irské smlouvy v roce 1985. Neméně se o změnu pozice britské vlády zasloužil rozpad její koloniální říše, resp. psychologické vyrovnání s tímto faktem. Na konci devadesátých let je jasné, že Spojené království má menší zájem na zachování teritoriální integrity svých hranic a hlavní strategií je udržení dobrých vztahů se svými sousedy a spojenci.

K zlepšení vztahů Irské republiky a Velké Británie přispělo také společné členství v Evropském ekonomickém společenství (EES, dnešní Evropská Unie) od roku 1974. Společné členství v EES umožnilo nový typ komunikace mezi oběma zeměmi a možnosti projednat společnou politiku vůči Severnímu Irsku na mezinárodních setkáních, ve skrytu před drobnohledem novinářů. Redefinice národní suverenity, kterou přineslo formování nové evropské identity, změnilo vztah obou zemí k teritoriu Severního Irska. Členství obou zemí v nové mezinárodní regionální struktuře však nelze přeceňovat. Je třeba mít na paměti, že ačkoliv obě země byly přijaty do EES v roce 1974, trvalo jedenáct let, než byla podepsána Anglicko-Irská smlouva a dalších deset let než byl podepsán Společný dokument zásad v únoru 1995. Teprve tehdy Velká Británie a Irská republika definovaly společnou strategii pro přinesení míru do provincie. Dynamickou sílu posunu politiky Spojeného království vůči Severnímu Irsku je třeba hledat ve Spojených státech amerických.

Velká Británie je považována od konce druhé světové války za nejdůležitějšího spojence USA v Evropě. Ochrana exkluzivity vztahů Velké Británie se Spojenými státy je součástí snahy Velké Británie být po rozpadu jejího vlastního impéria součástí impéria nového. Z těchto důvodů byly žádosti o členství Spojeného království v EES opakovaně odmítány, především ze strany Francie za vlády maršála de Gaulla.[22] K obecně strategické důležitosti vztahů Velké Británie a USA se přidala snaha Spojeného království neporušovat lidská práva v Severním Irsku.[23] Výsledkem těchto dvou motivů, které jsou typické pro vztahy obou zemí, USA získaly omezenou úlohu v politice vůči Severnímu Irsku, tak, aby suverenita Spojeného království nebyla porušena, ale zároveň byl posílen externí politický vliv USA na severoirské politiky a vládu v Londýně.

Americká diplomacie byla nanejvýš opatrná v definování Mitchellovy role v Severním Irsku. Před zahájením rozhovorů britští a američtí diplomaté dlouze diskutovali s britskou vládou o pojetí jednání. Neshody panovaly zejména v oblasti odzbrojení nelegálních polovojenských skupin. Zatímco britská vláda trvala na odevzdání zbraní před zahájením rozhovorů, což bylo artikulováno jako *„twin-track approach"*, americká strana po tajných jednáních *(shuttle diplomacy)* s představiteli politických stran, tradičně spojovaných s násilím, argumentovala tím, že tento požadavek britské vlády je v současné situaci nereálný. Nakonec byl zvolen kompromis mezi požadavkem britské vlády a stranou Sinn Fein. Od principu „zbraně před započetím rozhovorů", prosazovaném především ministerským předsedou Johnem Majorem, bylo ustoupeno na kompromis vyjednání odevzdání zbraní jako součást mírového procesu. Tato strategie se v závěru ukázala jako velice křehké řešení. Unionisté požadovali větší ujištění od Tonyho Blaira, že přivede paramilitaristické organizace k odzbrojení. Poslední momenty před podepsáním dohody se staly dramatickým ujišťováním o tom, že k odzbrojení Irské republikánské armády skutečně dojde. Tony Blair písemně potvrdil v dopise adresovaném předsedovi *Unionist Ulster Party*, Davidu Trimblovi, že bude důsledně dbát na odzbrojení IRA. Značný vliv měl také telefonát s Billem Clintonem právě v poslední půlhodině před podepsáním dohody. Teprve poté byli Unionisté ochotni podepsat Velkopáteční dohodu.[24]

Američtí diplomaté plnili misi *„shuttle diplomacy"*, došlo k otevírání komunikačních kanálů takřka mezi všemi důležitými reprezentanty severoirské politické scény. Jmenováním George Mitchella do role oficiálně „neoficiálního" mediátora na podzim 1995 se rozhodlo o pojetí severoirských mírových rozhovorů. Přesto v nejbližších měsících George Mitchell zůstával velice střízlivý v odpovědích na otázky novinářů, jaká je vlastně jeho role. Ještě v únoru 1996 na otázku, jaká je jeho role v mírovém vyjednávání, odpověděl: „Nejsem ani vyslanec, ani arbitr či mediátor."[25] Přesto, že byla ustanovena tříčlenná komise vyjednavačů – General de Chastelien, George Mitchell a Hari Hoolkeri – Mitchell měl nejdůležitější úlohu, podle jeho scénáře se odvíjely rozhovory, on také měl za úkol stanovit pravidla vyjednávání. Jeho přítomnost v Severním Irsku jasně dovoluje konstatovat, že třetí stranou pro vyjednávání konfliktu byly (a stále jsou) Spojené státy americké.[26]

3. Princip inkluzivity

Mitchellovy principy umožnily posun od tradičního chápání politické situace v Severním Irsku, typického především pro vládu ministerské předsedkyně Margaret Thatcherové v letech 1979-1989. Administrativa Margaret Thatcherové byla ochotna komunikovat pouze se stranami, které sama klasifikovala jako nenásilné. K těm byly tradičně řazeny tyto politické strany: *Social democratic Labour Party, Unionist Ulster Party, Aliance Party, Democratic Ulster Party.* Ostatní loajalistické politické strany a republikánská *Sinn Fein* byly předem vyloučeny z oficiálních kontaktů s britskou vládou.[27] Klíčem pro výběr politických stran do vícestranných rozhovorů byly volby, ve kterých si mohli občané Severního Irska zvolit své reprezentanty ve vyjednávání míru. Volební systém, který byl zvolen pro tuto proceduru, byl rovněž vysoce inkluzivní. Výsledkem bylo, že se do multistranických rozhovorů dostaly nejen strany s jistým voličským potenciálem, ale také loajalistické strany UDP a PUP a nově vzniklá strana Koalice žen *(Women Coalition).* Nově vzniklé politické strany *Woman Coalition,* UDP a PUP získaly na úpravě volebního systému nejvíce a jejich přítomnost v mírových rozhovorech prokázala, že není možné v situaci ozbrojeného konfliktu redukovat pouze na hlavní, zvnějšku definované aktéry. V následném referendu z května 1998, ve kterém obyvatelé provincie odpovídali na otázku, zda souhlasí s dosaženou dohodou, vyšlo najevo, že GFA podporuje 71% obyvatel Severního Irska. Tímto dohoda získala legitimitu a o měsíc později v místních volbách do Stormontu byli zvoleni zástupci do místní samosprávy.

Transparentní a přehledná taktika vyjednávání pod vedením George Mitchella byla sice zdlouhavým procesem, který několikrát stanul v ohrožení dynamikou násilností typickými pro Severní Irsko, přinesla však překlenutí problému neslučitelnosti severoirských identit stanovením pravidel a definováním hodnot, které se staly závazné pro všechny, kdo se chtěli účastnit vyjednávání míru.

4. Ekonomická diplomacie

S koncem studené války reformulovaly Spojené státy svou zahraniční politiku. Zájem na mírovém urovnání konfliktu v Severním Irsku se stal součástí nové zahraniční politiky zaměřené na řešení regionálních konfliktů, především na Středním východě a v jižní Africe.[28] USA coby třetí nezúčastněná strana v řešení regionálních konfliktů se staly *leitmotivem* Clintonova prezidentského období. Z Clintonových projevů je možné dešifrovat dvě důležitá poselství. Zaprvé, odmítnutí používání násilí jako řešení konfliktu a za druhé, vyjádření naděje, že se Severní Irsko, jako příklad úspěšného vyjednávání, stane precedentem v jiných regionálních etnických konfliktech. Clinton explicitně poukázal na paralelu mezi konfliktem Indie vs. Pakistán, Palestina vs. Izrael a Řecko vs. Turecko (v otázce Kypru). Mírová diplomacie, typická pro Clintonovu éru, je zaměřena na aktivní, globální propagaci mírových hnutí, které mají přinést únik od represe, nalézt cestu ke svobodě, tak, aby komunita demokratických národů mohla být rozšířena. Anthony Lake, Clintonův poradce v otázkách bezpečnosti u příležitosti přednášky na Univerzitě v Georgetownu připomněl: *„Stáli jsme při těch, kdo riskovali pro mír, jestli to bylo na Blízkém východě nebo v Bosně nebo v Severním Irsku. Nyní se musíme postavit proti těm, kdo by chtěli zvrátit toto snažení. Můžeme a musíme pokračovat v cestě ukončení konfliktů dohodou o míru, protože mír je podmínkou vývoje a dlouhodobého pokroku."*[29]

Socioekonomické rozdíly posílené dvěma výraznými severoirskými identitami – probritskou a proirskou – které se staly v roce 1968 rozbuškou dlouholetého sektářství, rovněž nalezly řešení. Odlehčení socioekonomických rozdílů přinesla ekonomická diplomacie, prosazovaná především Clintonovou administrativou. Ekonomickou diplomacii lze považovat za třetí faktor vedoucí k míru. Do provincie začaly proudit finanční prostředky v podobě přímých investic zahraničního kapitálu, podpory třetího sektoru a vytvořením speciálních mezinárodních fondů.[30] Politické strany byly do určité míry motivovány možností kampaní na získání finačních prostředků *(fundraising)* ve Spojených státech.[31] Symbolický význam návštěvy prezidenta Sinn Fein Gerryho Adamse ve Spojených státech v době, kdy britská vláda odmítala Sinn Fein uznat za relevantního partnera, stejně tak jako oslava dne svatého Patrika (národní svátek Irů) v Bílém domě a v neposlední řadě návštěva amerického prezidenta Billa Clintona v provincii a setkání Hillary Clintonové se severoirskými vdovami výrazně přispěly k vybudování nezbytné důvěry.

John Hume, předseda SDLP, společně s irskými diplomaty se v polovině osmdesátých let zasloužil o to, že představa Američanů o Severním Irsku coby utlačované britské kolonie se změnila v představu země, která více než cokoliv jiného potřebuje investice do všech ekonomických sektorů. Od května 1988 jsou pravidelně organizovány Bostonské Irské obchodní trhy a bylo založeno několik *fund raising* organizací jako například Mezinárodní fond pro Irsko, který byl dohodnut v AIA v roce 1985. Přes tento fond bylo postupně během tří let do Severního Irska převedeno 120 milionů amerických dolarů.[32] S aktivnější rolí USA přišli do provincie investoři. Pro všechny politické strany zapojené do mírového procesu bylo také umožněno otevřít své pobočky na území Spojených států amerických, za účelem získání finančních prostředků.

5. Velkopáteční dohoda

Jádro dohody tvoří tři oddíly: (1) ústavněprávní otázky, (2) lidská práva a (3) ekonomické, sociální a kulturní otázky. Zvláštní pozornost je věnována otázkám odzbrojení nelegálních polovojenských skupin a propuštění politických vězňů.

Ústavněprávní otázky obsahují trojici témat, která byla formulována nejprve Johnem Humem, předsedou SDLP v sedmdesátých letech a postupem času se dostala do agendy vlády Spojeného království, a konečně v roce 1995 se stala předmětem dohody mezi Irskou republikou a Velkou Británií ve Společném dokumentu zásad. Prvním tématem je vytvoření demokratických institucí v Severním Irsku, druhým je vytvoření Severo-jižní ministerské rady a třetím je vytvoření Britsko-irské rady.

Veškeré změny zakotvené v GFA přepokládaly změnu článku dvě a tři Ústavy Irské republiky, ve kterém si Irská republika činila nárok na území Severního Irska. V původním článku dvě Irské Ústavy se říká, že *„the national territory consists of the whole island of Ireland, its islands and territorial sea."* Pozměněný článek dvě hovoří o právu každého člověka narozeného na irském ostrově být součástí irského národa. Tím se rozumí, že každý obyvatel ostrova má právo na občanství Irské republiky. Speciálně je zmíněna kulturní vazba a dědictví s vystěhovalci irského původu, žijícími v zahraničí. Původní článek tři hovoří o extra teritoriálním dopadu zákonů Irské republiky v entitě, která je nazývaná Saorstat Eireann (Svobodné Irsko) a zahrnuje rovněž Severní Irsko. Pozměněný článek hovoří o vůli irského národa sjednotit obyvatele irského ostrova s ohledem a respektem na jejich identity a kulturní tradice. A to s použitím výlučně mírových prostředků a za souhlasu demokratické většiny obou jurisdikcí irského ostrova.

V článku 29 odstavci 7 se explicitně říká, že teritoriální nárok Irské republiky na celý ostrov je tímto odstraněn. Změnou Irské ústavy došlo mimo jiné také ke změně tradičního irského nacionalismu z výlučně galsko-katolické identifikace na pozitivní uznání identity a kulturního dědictví unionismu. Inklusivní koncept irské národnosti nyní zahrnuje jak unionisty, tak nacionalisty. Obyvatelé Severního Irska mohou být britskými i irskými občany, a Severní Irsko zůstává součástí Spojeného království až do chvíle než demokratická většina v obou jurisdikcích rozhodně o opaku.

6. Provizorium do 15. února 2000

Od podepsání dohody na Velký pátek 1998 až do listopadu 1999 nedošlo k žádným závažnějším událostem, které by pomohly dohodu naplnit. Naopak, v této fázi pokračovalo ideologické štěpení republikánského hnutí, které vyvrcholilo tragedií v Omagh v srpnu 1998, při níž přišlo o život 28 lidí. Po něm i ortodoxní *„Real IRA"* (opravdová IRA), zodpovědná za bombu v Omagh, vyhlásila příměří.

Průlom v jednání o naplňování GFA přichází 27. listopadu 1999, kdy UUP, největší unionistická strana, souhlasila se sestavením exekutivy před požadovaným odevzdáním zbraní polovojenských oddílů. Rozhodnutí, pro které hlasovalo 58% členů strany, je podmíněno skutečným odzbrojením, které se IRA a loajalistické polovojenské oddíly zavázaly provést před 15. únorem 2000. V případě, že zbraně nebudou odevzdány polovojenskými organizacemi, ministři UUP rezignují z exekutivy, čímž se zhroutí vláda a Velkopáteční dohoda. Sinn Fein na tuto

strategii, zvolenou Davidem Trimblem, reagovala negativně, protože ji považuje za další z podmínek, které si UUP klade před skutečným naplněním dohody. Objektivně vzato právě tato strategie umožnila Davidu Trimblovi přesvědčit své odpůrce uvnitř strany o nevyhnutelnosti spolupráce se Sinn Fein, jako s jednou z relevantních politických stran. Právě volba o prozatímním souhlasu, podmíněném skutečným odevzdáním zbraní do poloviny února, umožnila sestavení vlády před odevzdáním zbraní.

Ačkoliv k 19. lednu 2000 nejsou dostupné oficiální zprávy o tom, že by zbraně IRA či loajalistických polovojenských oddílů byly připravovány k odevzdání, jmenování vládních ministrů a proces převedení odpovědnosti na jednotlivé resorty byl započat 1. prosince 1999. Tímto se do Severního Irska poprvé od dubna 1972 (s krátkou výjimkou v průběhu roku 1974, kdy byla ustavena vláda na základě Sunningdalské dohody, stržené loajalistickou opozicí a akcemi polovojenských oddílů) vrátila samospráva. Důležité rezorty bezpečnosti, obrany a policie zůstávají prozatím v kompetenci britského zmocněnce pro Severní Irsko, v současné době Petera Mandelsona. Jmenování vlády se konalo podle proporčního d'Hondtova systému, podle získaných hlasů ve volbách do Stormontu v červnu 1998. Vláda má deset postů, UUP a SDLP coby nejsilnější strany mají po třech křeslech, zatímco Sinn Fein a Demokratická unionistická strana po dvou. Ve čtvrtek 2. prosince 1999 byla definitivně ustavena vláda, ve které unionisté spolu nacionalisty poprvé v historii Severního Irska zasedli společně.

7. Závěr

Spojené diplomatické úsilí vlád Irské republiky, Spojeného království a Spojených států, osobní angažovanost prezidenta Billa Clintona a výrazné změny zahraniční politiky Spojených států, redefinované vlivem změn po pádu železné opony, stejně jako inklusivní mírová vyjednávání posílená kultivací „správného momentu" třetí stranou a posílením ekonomiky a občanské společnosti v Severním Irsku stojí za úspěchem podepsání GFA.

Správný moment je nezbytný pro zahájení mírových jednání. Jak ukazuje příklad Severního Irska, racionální posun k mírovým jednáním ovšem nelze očekávat bez přítomnosti třetí strany. Úlohou vyjednavače je posílení důvěry a reformulace konfliktu do vyjednavatelné podoby. Neúspěch britské vlády vyřešit konflikt v Severním Irsku potvrzuje důležitost uznání odlišných hodnot. Pragmatický přístup k vyjednávání míru není dostačující v případě, kde chybí společné hodnoty, které by překlenuly rozdíly v identitách znepřátelených komunit. Proto je také možné severoirský mírový proces charakterizovat jako proměnu celé severoirské společnosti. Referendum, kterým musela GFA projít před praktickým naplněním, potvrzuje, že posun od koncentrace na konflikt a identifikaci nepřítele ke společně sdílené budoucnosti se odehrál v každé severoirské domácnosti.

Unionisté a nacionalisté se od podpisu GFA podílejí na budování nejen státního útvaru, ale také nového konceptu národa. Hodnoty vzájemného uznání a příslib používání pouze demokratických a mírových prostředků, stejně jako rovný podíl na správě věcí veřejných je předpokladem úspěchu GFA. Model Velkopáteční dohody a použití tohoto konceptu v kontextech jiných regionálních konfliktů záleží na úspěchu uplatnění hodnot tolerance a multikulturalismu jako významného komponentu v budování společných institucí. Jedním ze zajímavých aspektů Velkopáteční dohody je způsob, jakým bylo dosaženo dohody. Princip sebeurčení definovaný v mezinárodním právu hovoří o národech *(peoples)*, zatímco britská a irská vláda od podpisu Sunnigdale Agreement v roce 1973 považují za *‚peoples'* obyvatele Severního Irska, způsob, jakým byl přijat GFA resp. paralelně provedená referenda v obou zemích, a doplnění článku tři Irské ústavy o princip změny jurisdikce Severního Irska jako předmětu souhlasů obyvatel *(‚peoples')* v obou jurisdikcích Irského ostrova je výrazným posunem od tradičního chápání konceptu sebeurčení.

V únoru již budeme vědět, kterým směrem Severní Irsko vykročí. Úspěch GFA v této fázi opravdu závisí na polovojenských oddílech a jejich vůli odevzdat zbraně. Pokud tento poslední kamínek v mozaice najde své, v GFA definované místo, pak severoirská politika projde radikální přeměnou. Od roku 1921 do roku 1998 byl politický prostor definovaný dvěma neslučitelnými identitami, unionistickou a nacionalistickou. Pokud GFA uspěje, pak by se mohl snížit politický význam irské a britské identity tak, že jejich obsah a význam přestane být časem politicky extrémní. Předmětem stranické politiky se stanou běžná témata, jako je zdraví, vzdělání, cestovní ruch a spolupráce s okolními zeměmi, především Velkou Británií a Irskou republikou.

Málokdo v Severním Irsku se domnívá, že by se mohlo vrátit sektářské násilí, ale všem je jasné, že prodlužování času nezbytného k naplnění dohody nepřinese nikomu nic dobrého. Na druhé straně, jak komentoval David Mc Kittrick, pravidelný komentátor pro britský list Guardian, „GFA je jediná hra ve městě" *(the only game in town)*, které se chce každý účastnit.

Poznámky:

1. Obě komunity v Severním Irsku mají menšinové postavení. Nacionalisté jsou menšinou v Severním Irsku a unionisté jsou menšinou na Irském ostrově.
2. Článek poukazuje na rozdílnost politické dynamiky v jednotlivých fázích jednání o GFA. Koncem října 1999 se George Mitchell opět vrátil do Severního Irska, aby pomohl naplnit dohodu, která ustrnula na základním požadavku: odzbrojení Irské republikánské armády před vstupem strany Sinn Fein do místní exekutivy. Odzbrojení loajalistických skupin není ožehavou záležitostí, protože politické strany spojované s loajalistickými polovojenskými oddíly nezískaly ve volbách v červenci 1998 dostatečný počet hlasů, aby mohly zasednout v místní samosprávě. Tato situace v praxi vypadá tak, že Unionisté tlačí na britskou vládu, aby tlačila Sinn Fein k většímu tlaku na IRA, která není jednotná vůči ozbrojení. IRA podezírá loajalistické polovojenské oddíly, že si své zbraně ponechají, protože díky malému volebnímu zisku nemají šanci zasednout v exekutivě, a tím pádem nejsou pod takovým tlakem.
3. Zartmann, William. 1995. Elusive Peace: Negotiating an End to Civil War. The Brooking Institution. Washington D.C.
4. AIA je jako mezinárodní smlouva registrována při úřadu Generálního tajemníka OSN.
5. Podpisem AIA vlády uznaly právo obou tradic, nacionalismu a unionismu na koexistenci v Severním Irsku, a dále pak jejich nárok na rovné postavení. Brooke Mayhewovy rozhovory si kladly za cíl připravit podmínky mezi severoirskými stranami pro budoucí mírové jednání a stanovily tři oblasti vyjednávání: (1) vytvoření demokratických institucí; (2) vytvoření severo-jižní rady ministrů a (3) vytvoření britsko-irské rady; Společná deklarace z roku 1993 si kladla za cíl dosáhnout používání pouze mírových prostředků, ale také zahrnutí Sinn Fein, strany, která je tradičně spojována s Irskou republikánskou armádou, do multistranických rozhovorů. V únoru 1995 obě vlády přistoupily na Společný rámcový dokument, ve kterém vyslovily souhlas s trojrozměrnou institucionální podobou vyjednávání.
6. Zartman, William. 1995. Elusive Peace: Negotiating an End to Civil War. The Brookings Institution. Washington D.C.

7. Nesnášenlivost obou komunit lze datovat zpět do období ‚kolonizace' nebo ‚osídlení' Ulsteru začátkem 17. století. Osídlenci z Británie byli převážně protestanti a původní obyvatelstvo Galů bylo převážně katolické. Období britské nadvlády v Irsku je poznamenáno několika krvavými epizodami, počínaje Cromwellovým masakrem u Droghedy a Wexfordu v září a říjnu 1649 a konče Anglicko-Irskou válkou o nezávislost v letech 1919-1921. Tyto události společně s třicetiletým ozbrojeným násilím datujícím se zpět do roku 1969 utváří podstatnou část kolektivní paměti severoirského obyvatelstva.
8. Právně upraveno v Government of Ireland Act z roku 1920.
9. Severoirský parlament.
10. V únoru 1996 26 unionistů na protest proti britské politice v Severním Irsku nehlasovalo s vládou v tzv. Scottově zprávě o prodeji zbraní do Iráku.
11. Nejznámější je kampaň hladovkářů (Hungerstrikers campaign) v roce 1981.
12. Birminghamská šestka a Guildfordská čtyřka jsou příklady justičních omylů britské justice. *Prevention of Terrorism Act* z roku 1974 je příkladem speciální legislativní úpravy, která umožňuje zadržení a následné zajištění podezřelého až po dobu šesti dnů. Jak bylo prokázáno ve výše zmíněných případech, policie často používala nehumánní metody výslechů, které často vedly k přiznání nevinných lidí. Guildfordská čtyřka ještě dnes vede soudní spor s britským státem o výši kompenzací za patnáct let neprávem strávených ve vězení.
13. Irish Times. 1976. October 29th vydaly prohlášení Jimmy Cartera, prezidentského kandidáta (prohlášení bylo součástí projevu k Irským Američanům v Pittsburghu): *„It was a mistake for the United States Government to stand quiet in the struggle of the Irish for peace, for the respect of human rights and for unyfying Ireland."*
14. Historicky doložená fakta v Coogan, Tim, Pat. 1997. The Troubles. Harper Collins Publishers. London
15. Podrobná historie *‚Troubles'* v brilantní historické práci, Tim Pat Coogan. 1995. The IRA. HarperCollins Publisher. London.
16. V roce 1981, Boby Sands, republikánský vězeň, získal ve volbách do Poslanecké sněmovny poslanecké křeslo, Mc Kittrick a Mallie komentovali v knize „The fight for peace: the inside story of the Irish peace process", že tímto se republikáni dostali blíže než kdy dříve k destabilizaci obou částí Irska a Velké Británie. G. FitzGerald, ministerský předseda Irské republiky v letech 1981-1986, komentoval situaci slovy: IRA má největší zásluhu na tom, že díky své kampani ozbrojeného násilí a volebnímu úspěchu Sinn Fein přivedli oba státy k podpisu AIA v roce 1985. „Obávali jsme se, že v Severním Irsku zavládnou marxisté."
17. Severoirský básník Seamus Heaney výstižně popsal situaci ve své sbírce North; *Heaney, Seamus. 1975. North. Faber Paperbacks. London; „That Norman, Ken and Sidney signalled Prod, And Seamus (call me Sean) was sure fire Pape. O land of password, handgrip, wink and nod, of open mind as open as a trap."*
18. Rozhovor s S. M., Belfast. 13. dubna 1999. Anglické znění : *„The IRA could have bombed itself through to the next century."*
19. viz. „The Viet Nam Negotiations" v Foreign Affairs. 1969, leden. Roč. 47, č. 2, str. 214, citováno v Zartman, William. 1995. Elusive peace. Brooking Institution. Washington D.C., str. 9
20. Řád oranžistů je nábožensko-politická organizace protestantů, založená po bitvě u Diamondu v kraji Armagh v roce 1795. Název organizace byl převzat od Williama Oranžského a členové se považují za náboženskou skupinu oddanou křesťanským ideálům protestantismu v Severním Irsku. V praxi naplňují velmi důležitou politickou úlohu a jsou reprezentováni na nejvyšší úrovni Unionistického politického vedení. Od poloviny devadesátých let Oranžský řád vede politický spor o trasy oranžských pochodů přes tradičně katolické čtvrtě. Nejznámější je *Garvaghy road* v Portadown, kde od roku 1995 každoročně brání protestantský kostel *Drumcree.*
21. Unionisté sdruženi v Oranžských řádech tradičně pochodují částmi severoirských měst. Problematické se pochody stávají v momentě, kdy průvod prochází katolickými čtvrtěmi. Nejostřejším sporem je pochod vedoucí přes město Portadown. Rovněž některé části Belfastu jsou každoročně provázeny sektářským násilím. Kulturní identita se u této příležitosti výrazně pojí s teritoriální identitou a sporem o to, kdo má větší právo na existenci v Severním Irsku.
Součástí mírového procesu byla iniciativa na založení komise na povolování Oranžských pochodů. V praxi rozhodování této komise funguje tak, že když jeden rok povolí pochod přes Portadown, nepovolí pochod jižní částí Belfastu, a obráceně. Obě komunity se zavázaly respektovat rozhodnutí komise. Ta však může pouze rozhodovat o povolení a nepovolení pochodu, dobrá vůle leží v rukou obou komunit. Zpravidla však protestanti demonstrují i přes nepovolení pochodu své právo na průchod tradiční trasou a katolíci naopak brání své právo být ušetřeni protestantských pochodů přes výlučně katolické čtvrti.
Pochody doprovází násilí. V letních pochodech v roce 1998 přes Portadown nešťastně uhořely tři malé děti, často dochází ke střetu obou komunit v celém Severním Irsku. Večer jsou zapalovány ohně a vandalizována auta, obchody v nejrůznějších částech Severního Irska, aby tak pozornost bezpečnostních složek byla odlákána jinam. Není nutné připomínat, že bezpečnostní opatření spojená s jedním pochodem jsou značná. V roce 1998, kdy nebyl povolen pochod přes Portadown, se pochodující komunita utábořila (cca 600 osob) před zátarasy a odmítala odejít, celková výše nákladů dosáhla milion britských liber. Náklady byly hrazeny ze speciálního fondu pro multikulturní vzdělávání v Severním Irsku. Poslední protestující tábořil v Portadown ještě rok poté.
22. Benn, Tony. 1987. Out of Wilderness Diaries 1963-1967. Hutchinson. London. Str. 6-7.
23. Neporušovat lidská práva a přehodnocení strategie *„shoot to kill"* (střílet s cílem zabít) přišlo po incidentu v Gibraltaru, kde britská armáda zastřelila tři podezřelé osoby, členy Irské republikánské armády, kteří podle informací dostupných britské tajné službě měli za úkol provést pumový útok. Evropský soud pro lidská práva v šetření adekvátnosti postupu britských vojáků došel k závěru, že došlo k porušení článku 2(2) Práva na život Evropské úmluvy o lidských právech.
24. Přesto došlo k názorovému rozštěpení v UUP a část jejich politiků, zvláště mladší generace tzv. *Baby baristers:* Jefrey Donaldson, Peter Weir na protest proti formulaci v GFA, kterou považovali za nedostatečnou, opustili budovy, známe jako *„castle buildings"*, kde probíhalo vyjednávání, ještě před podepsáním dohody. Peter Weir na otázku, zda se mu vůbec něco líbilo z celé dohody, odpověděl, že je velmi hezky naťukaná na stroji („very nicely typed") a společně s J. Donaldsnem a dalšími se stali tvrdými kritiky Davida Trimbla, kterému ve vnitrostranických sporech nepomohla ani Nobelova cena za mír, která mu byla společně s Johnem Humem z SDLP udělena v říjnu 1998. Starší členové strany John Taylor na otázku, zda by na místě Davida Trimbla za takových okolností podepsali dohodu, odpověděli velice opatrně, že pravděpodobně ne. („Possibly not, possibly not"; odpovědi obou politiků vzaty z programu „Long Friday" BBC 1, duben 1999).
25. United State Department of State. 1996. February 28, wire report to UK Ministry of Foreign Affairs.
26. Mitchell, George. 1999. Making Peace. William Heinemann. Londýn.
27. Britská vláda navíc uplatňovala dvojí standard při komunikaci s těmito stranami, zatímco tajná jednání se Sinn Fein probíhala na úrovni tajných vyjednavačů, oficiální kontakt byl striktně britskou vládou popírán. V o to trapnější situaci se ocitla britská vláda na začátku devadesátých let, když vyšlo najevo, že oficiální kontakt mezi kabinetem Johna Majora a vedoucími politiky Sinn Fein existuje již několik let. Zatímco John Major oficiálně v rozhovorech pro TV stanici BBC v roce 1993 prohlašoval, že kdyby měl někdo z jeho lidí mluvit se Sinn Fein, tak by se jemu samotnému zvedl žaludek, Martin Mc Guiness, vedoucí představitel Sinn Fein, potvrdil existující kontakty mezi vládou v Londýně a Sinn Fein. Kontakty jsou doloženy v podobě oficiálních transkriptů rozhovorů; v současné době v knihovně Linenhall v sekci Political Collection v Belfastu.
28. USA stále pokračují v této strategii. O tom svědčí zapojení USA do operací v Kosovu ad.
29. Lake, Anthony. 1996. 8.října. Poznámky pro Institut studia diplomacie. veřejná přednáška. Linenhall Library. Belfast. BOX 12 anglické znění: *„We have stood with those taking risk for peace, whether in Middle East or in Bosnia or in Northern Ireland. Now we must stand up to those who would reverse those gains. We can and we must continue to lead the way in bringing seemingly intractable conflicts to resolution, for often peace is a prerequisite to the kind of longer – term progress that I have been talking about".*

30. Mezinárodní fond pro Irsko
31. 40 milionů obyvatel USA se hlásí k irskému původu. Jedná se o potomky irských přistěhovalců, kteří Irský ostrov opouštěli v době neúrody a hladomoru. Odvezli si s sebou silnou vazbu na mateřskou zemi, kterou projevovali pravidelnou finanční podporou národně osvobozeneckých skupin. Ekonomická diplomacie tak dokázala nepotlačit tento americko-irský sentiment, ale zároveň z něj udělat pozitivní přínos mírovému procesu.
32. Wilson, Adrew. 1989. Irish America and Ulster Conflict 1968-1985

Summary:
Good Friday Agreement in Northern Ireland

This article provides an explanation for the success of the political negotiations in Northern Ireland in 1997-1998, that led eventually to the signing of the Good Friday Agreement (GFA) on 10 April 1998. The paper explains why the negotiations achieved a ‚political settlement' in 1998, when this was not possible in previous years. The combination of circumstances and actors was crucial to the success of the negotiations. These include the impact of third parties (particularly the role of the United States administration) the internationalisation of the conflict, and the economic diplomacy that were a feature of the peace process. The GFA was the result of the creation of a ‚ripe moment' in the conflict, a theory formulated by William Zartman, together with the coming together of political actors within and outside Northern Ireland who were determined to exploit these new circumstances.

In addition to explaining why the GFA was achieved, the article analyses its significance for the political future of Northern Ireland. It points out that the GFA represents a paradigm-shift in the political conflict that reflects the underlying dynamics within society. The GFA is therefore to be understood as a consequence of the two main communities, unionists and nationalists, reassessing their political objectives and coming to a more begining view of the ‚other' community.

The paper concludes by making an assessment of the current state of the GFA and the medium term prospects for its survival and for political progress in Northern Ireland as being dependent on the will of the paramilitaries to give up illegal arms.